

ПРОЕКТУВАННЯ ПРОФЕСІОГРАМИ ВИКЛАДАЧА ВИЩОЇ ШКОЛИ ДЛЯ СИСТЕМИ НЕПЕРЕРВНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена актуальній проблемі проектування компетентнісно орієнтованої професіографічної моделі викладача вищої школи для системи неперервної педагогічної освіти. Авторами розвідки проаналізовано сучасний стан порушеної проблеми, визначено методологічні основи професіографії, розкрито теоретичне підґрунтя системного проектування професіографічних вимог відповідно до парадигмальних змін в освітній галузі. Запропоновано нову структуру професіограми викладача вищої школи («професіографічний ромб»), відпрацьовано сукупність професіографічних вимог у термінах компетентностей, розкрито логіку їх реалізації у системі неперервної педагогічної освіти, протягом основних етапів професійного розвитку: від професійної компетентності до професіоналізму і педагогічної майстерності. З'ясовано психолого-педагогічні умови професіоналізації викладача вищої школи на основі спроектованої професіографічної моделі.

Ключові слова: неперервна педагогічна освіта, педагогічна майстерність, компетентність, модель «професіографічний ромб», професіограма викладача вищої школи, професіографічні вимоги, професіографія, професіоналізм.

Постановка проблеми. Справжнім завоюванням демократичного суспільства останніх десятиліть є визнання пріоритетності індивідуальних освітніх потреб, особистісної та професійної самореалізації кожної людини. Концептуальною для сучасної вищої школи стає методологічна настанова про те, що «особистість створюється особистістю, соціумом, життям, власною життєдіяльністю, життєтворчістю» [2, с.304]. Саме тому особливої актуальності набувають проблеми проектування моделі сучасного викладача вищої школи, обґрунтування й розроблення професіографічних вимог до нього на засадах компетентнісного підходу.

Аналіз досліджень та публікацій. Теоретико-методологічне підґрунтя порушеної проблеми заклали у своїх фундаментальних працях В. Андрущенко, Р. Бернс, Б. Гершунський, Дж. Вілсон, Л. Губерський, Р. Дейв, І. Зязюн, В. Кан-Калік, В. Кремень, А. Кроплей, Н. Кузьміна, М. Михальченко, М. Нікандров, К. Поппер та ін. Системному дослідженню професіограми викладача вищої школи присвячені розвідки Б. Бім-Бада, С. Вітвицької, І. Зимньої, А. Маркової, Ю. Татура, М. Шелера, Т. Шермана, Р. Хофмана, Д. Чернілевського та багатьох інших учених.

В обґрунтуванні сучасної професіограми викладача вищої школи виходимо з філософських ідей прагматизму (Ч.С. Пірс, В. Джеймс, Дж. Дьюї) про дієвий перетворювальний дослідницький характер професійної діяльності, інтерсуб'єктність і проблемність професійного пошуку; екзистенціалізму (М. Гайдеггер, К. Ясперс, Ж.-П. Сартр) про свободу професійного розвитку, вільний вибір фахівця, його особистісну відповідальність за результати власної професійної діяльності; синергетики (В. Буданов, В. Ільїн, В. Кремень, М. Левківський, С. Шевелева та ін.) щодо нелінійності процесу професійного розвитку, впровадження нового типу відносин між суб'єктами педагогічної взаємодії на засадах діалогізму, взаєморозуміння, співробітництва, співтворчості; акмеології (С. Анісімов, О. Бодальов, А. Деркач, Н. Кузьміна, А. Маркова, М. Шелер та ін.) про цілеспрямоване прагнення фахівця до вершини професійного розвитку та неперервне самовдосконалення; аксіології (Б. Бім-Бад, В. Кремень, М. Нікандров, В. Сластьонін та ін.) про ціннісний характер професійної діяльності педагога, гуманістичної психології і

педагогіки (Ш. Бюлер, А. Маслоу, К. Роджерс та ін.) про унікальний, неповторний образ особистості педагога, формування якого спирається на самоусвідомлення, самоактуалізацію і самореалізацію, інтенціональний і багатофазовий характер розвитку.

Сучасність потребує високоосвічених і високomorальних, активних, комунікабельних, креативних педагогів-наставників, яким притаманний гуманістичний, полікультурний, нерепресивний світогляд, які володіють відповідними ціннісними орієнтаціями, демонструють високу культуру та естетику міжособистісної взаємодії, здатність досягати як особистісного, так і колективного успіху. У зв'язку з цим потребують перегляду традиційні підходи до розроблення вимог та проектування професіограми викладача.

В «Енциклопедії освіти» професіограма витлумачується як «зумовлена змістом праці система інформації про соціально-економічні, технологічні, санітарно-гігієнічні та педагогічні аспекти професії, її психологічні й психофізіологічні властивості та якості, що необхідні й достатні для успішного оволодіння і ефективного виконання конкретної професійної діяльності» [3, с.740]. Повністю поділяємо думку про те, що професіограма повинна охоплювати весь комплекс проблем, пов'язаних із визначенням особливостей професійної діяльності, умов праці, професійним відбором, а тому до її структури мають входити такі важливі елементи, як загальна характеристика професії, санітарно-гігієнічні умови та безпека праці, вимоги професії до працівника та ін. Розроблення професіограми має здійснюватись на основі принципів системності, науковості, цілеспрямованості, з урахуванням «динаміки розвитку професії, перспектив професійного зростання працівника і кар'єри» [3, с.741].

До останнього часу не вдалося вирішити цілу низку проблемних питань, пов'язаних із розробленням та впровадженням професіограми викладача вищої школи для системи неперервної та компетентісно орієнтованої освіти:

1. Вироблення спільного бачення структури неперервної професійної освіти викладача (принципи, рівні, етапи).
2. Відпрацювання для кожного рівня (етапу) переліку професійних вимог із дотриманням принципів послідовності, наступності, узгодженості, стандартизованості, а також перспективності розвитку фахівця.
3. Узгодження переліку загальних і професійних компетентностей.
4. Визначення психолого-педагогічних умов, які сприятимуть цілеспрямованому неперервному професійному розвитку викладача.

Мета цієї розвідки полягає у висвітленні сучасних стану професіографії у галузі вищої педагогічної освіти, у проектуванні моделі професіограми викладача вищої школи для системи неперервної, компетентісно орієнтованої освіти.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням сучасних освітніх настанов, принципів і підходів до організації вищої педагогічної освіти під професіограмою розглядаємо систематизований опис ідеальної моделі викладача, що охоплює сукупність характеристик за основними напрямками професійної діяльності на певному етапі професійного розвитку (компетентність – професіоналізм – майстерність), умов їх набуття (розвитку, вдосконалення), критеріїв оцінювання. Відповідно до сучасних теоретико-методологічних настанов професіограма має бути спрямована на досягнення викладачем конкретних результатів професійної підготовки, які відображаються у термінах компетентісного підходу.

Методологічним орієнтиром сучасної професіографії у галузі педагогічних наук виступає твердження В. Кан-Каліка та М. Никандрова про те, що «педагогічний ідеал учителя складний і багатогранний, він включає в себе аспекти світоглядні, професійні, етичні, естетичні. Якщо всі ці поверхи будівлі педагогічного ідеалу наповнені вірним

змістом, то і педагогічний процес природно наповнюється творчим потенціалом, оживлюється творчістю» [4, с. 14]. У проектуванні професіограми викладача вищої школи недоцільно обмежуватись лише когнітивними аспектами професійної діяльності, оскільки професіографічні вимоги мають забезпечити цілісний розвиток особистості педагога в єдності всіх важливих якостей – світоглядних, морально-етичних, інтелектуальних, емоційно-вольових, художньо-естетичних, культуротворчих. Сучасна система вищої педагогічної освіти має забезпечити послідовний, стадіальний і перспективний процес неперервного розвитку особистості педагога, органічно поєднати реалізацію особистих і соціально значущих цілей, соціалізацію і професіоналізацію, засвоєння культурної спадщини і творчу діяльність. Виходячи з таких настанов, розробили модель професіограми викладача ВНЗ («професіографічний ромб»), схематично представлену на рис. 1.

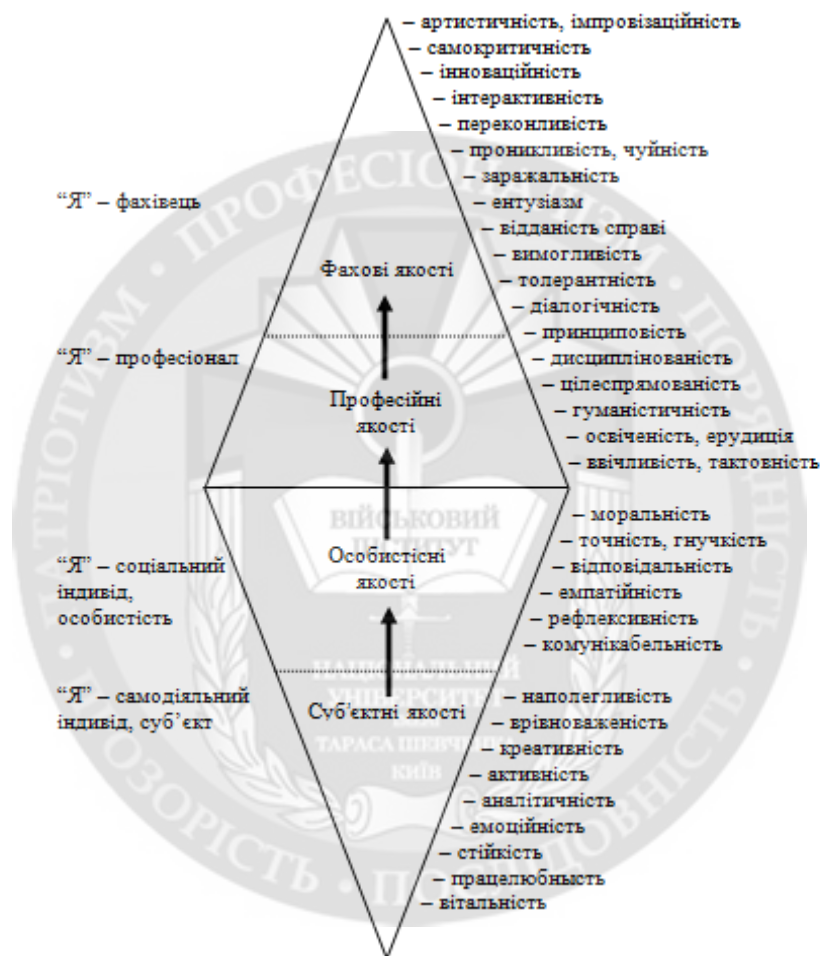

Рис. 1. Професіограма викладача вищої школи («професіографічний ромб»)

Пропонована професіографічна модель відображає характер і спрямованість процесу становлення викладача ВНЗ як закономірного переходу, «сходження» від простих до більш складних форм життєдіяльності індивіда, що реалізується шляхом розширення спектру ролей і функцій, набуття ключових (базових), професійних і фахових компетентностей, неперервної професіоналізації та спеціальної (фахової) підготовки.

На *суб'єктному рівні* закладається базис для формування автономного, самодіяльного фахівця, здатного визначитися у власних ціннісних орієнтирах і цільових пріоритетах, сформулювати завдання і реалізувати їх за допомогою розробленої програми дій. Для цього

фахівець повинен набути таких характерологічних якостей суб'єкта, як вітальність, працелюбність, стійкість, емоційність, аналітичність, активність, креативність, врівноваженість, наполегливість. Зокрема, вітальність реалізується в позитивному ставленні суб'єкта до себе, власного життя й оточення, навколишньої дійсності, що виступає необхідною умовою його продуктивної діяльності. У подальшому вітальність зумовлює розвиток таких професійно важливих якостей викладача, як віра в людину, її невичерпні можливості і творчий потенціал (гуманістичність), натхненність, захопленість педагогічною справою (ентузіазм).

Поступовий перехід від самодостатнього до соціального індивіда, свідомого, сумлінного, відповідального учасника суспільної комунікації та взаємодії засвідчує досягнення фахівцем принципово нового статусу як діяльної і соціально значущої особистості, сформованість якої засвідчується низкою новоутворень, а саме: комунікабельністю, рефлексивністю, емпатійністю, відповідальністю, точністю, гнучкістю, моральністю. *Особистісний рівень («Я»-соціальний індивід)* закладає підґрунтя для подальшої професіоналізації викладача вищої школи.

Входження у педагогічну професію та здобуття фаху викладача вищої школи вимагають наявності таких якостей, як ввічливість і тактовність, освіченість, загальна ерудиція, прихильність гуманістичним ідеалам і цінностям, цілеспрямованість, дисциплінованість, принциповість, здатність до діалогічного спілкування та інтерактивної навчальної взаємодії, толерантність, вимогливість, відданість справі, ентузіазм, заражальність, проникливість, чуйність, переконливість, інноваційність, самокритичність, артистичність і здатність до педагогічної імпровізації. Таким чином закладається підґрунтя для цілісного професійного розвитку викладача в умовах неперервної педагогічної освіти.

Враховуючи напрацювання фундаторів професійної педагогіки (С. Батишев, І. Зимня, І. Зязюн, Н. Кузьміна, О. Новиков, Ю. Татур та ін.), виокремили три основних етапи професіографії викладача вищої школи, що характеризують досягнуті ним результати:

1. Професійна компетентність.
2. Професіоналізм.
3. Педагогічна майстерність.

Професійна компетентність формується на початковому етапі професіоналізації викладача вищої школи. Вона становить собою особистісне новоутворення, інтегральний показник готовності до розв'язання освітньо-виховних завдань на основі набутих знань, умінь, способів діяльності, досвіду, культури педагогічного спілкування, етики та естетики педагогічної діяльності. Професіограма компетентного викладача включає такі складові: теоретико-методологічна, предметно-діяльнісна, інформаційно-комунікативна, діагностично-прогностична, управлінська, проектувально-корекційна, технологічна, науково-дослідницька, етична, загальнокультурна, творча [1, с. 30]. Професійна компетентність виступає тим підґрунтям, на якому за певних умов формується професіоналізм викладача.

Професіоналізм є наступним етапом становлення педагога, що передбачає вироблення протягом певної викладацької практики індивідуального стилю, поглиблення й осмислення педагогічного досвіду, відпрацювання навичок успішної реалізації освітньо-виховних завдань. Підтвердження такого розуміння сутності професіоналізму, його співвідношення з поняттями «компетентність» і «майстерність» знаходимо у працях І. Зязюна, О. Бодальова, Н. Кузьміної, А. Маркової.

Найвищою сходинкою у процесі професійного розвитку викладача є педагогічна майстерність, під якою розуміють «найвищий рівень педагогічної діяльності (якщо характеризувати якість результату), вияв творчої активності особистості педагога (якщо характеризувати психологічний механізм успішної діяльності)» [3, с. 641]. Педагогічну

майстерність витлумачують і як «комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексивній основі» [5, с. 30]. Концептуального значення для нашого дослідження набувають підходи до визначення педагогічної майстерності на критеріальній основі. Так, наприклад, С. Гончаренко серед основних критеріїв майстерності педагога виокремлює гуманність, науковість, педагогічну доцільність, оптимальний характер, результативність, демократичність, оригінальність, здатність до творчості. Останній критерій є визначальним для розмежування професіоналізму та майстерності, оскільки саме у творчій діяльності виявляється неповторний образ педагога-майстра.

Формування системи неперервної педагогічної освіти на засадах компетентнісної освітньої парадигми потребує подальших теоретичних досліджень із метою обґрунтування критеріальних ознак компетентності, професіоналізму і майстерності викладача вищої школи, які повинні мати перспективний, випереджальний характер з урахуванням тривалого періоду професійного становлення.

Успішність професійного розвитку викладача вищої школи на основі спроектованої професіографічної моделі залежить від цілеспрямованості цього процесу, кореляції зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) його чинників, якості і цілісності забезпечення неперервної педагогічної освіти. Зарубіжні дослідники особливий акцент переносять на формуванні самоосвітньої компетентності педагога, на відповідному її організаційному, навчально-методичному супроводі: «Педагогічні інститути, зорієнтовані на забезпечення неперервної освіти, значну увагу мають приділяти самоосвіті... Це означає, що вони надаватимуть адекватні допоміжні ресурси для неперервної освіти у вигляді бібліотечних фондів, інформаційних пошукових систем...» [7, с.52]. Разом з тим слід визнати залежність професіоналізації викладача вищої школи від наявності сприятливих психолого-педагогічних умов, серед яких виокремили такі:

- особистісна сприйнятливість до інновацій;
- сформованість потреби у самоактуалізації і саморозвитку;
- усвідомлення власної значущості в реалізації освітніх цілей;
- спрямованість на досягнення позитивних результатів у педагогічній діяльності;
- наявність постійного прагнення до професійного зростання та самовдосконалення;
- конкурентне професійне середовище, атмосфера співробітництва та співтворчості.

Висновки. Проектування професіограми викладача вищої школи для системи неперервної педагогічної освіти має ґрунтуватись на провідних ідеях про свободу професійного розвитку, вільний вибір та особистісну відповідальність за результати професійної діяльності, співробітництво та співтворчість, неперервне самовдосконалення тощо, створювати можливості для поступового підвищення рівня професійної підготовки, успішного планування та досягнення кар'єрного зростання. Структура сучасної професіограми повинна відображати логіку професійного розвитку викладача (від компетентності до професіоналізму та майстерності), охоплювати основні напрями його професійної діяльності, спиратись на критеріальні вимоги у термінах компетентнісного підходу. Результативність професійного розвитку викладача вищої школи на спроектованій професіографічній моделі залежить від цілеспрямованості цього процесу, кореляції зовнішніх (об'єктивних) і внутрішніх (суб'єктивних) його чинників, дотримання низки психолого-педагогічних умов.

Перспективи подальшого розроблення порушеної проблеми вбачаємо у перегляді традиційних підходів до стандартизації вищої педагогічної освіти, у проектуванні професійних і академічних стандартів за спеціальністю «Науки про освіту» на оновленій професіографічній основі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вітченко А. О. Проектування професіограми викладача вищої школи в умовах неперервної педагогічної освіти / А. О. Вітченко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Педагогіка. Психологія : зб. наук. пр. — К. : НАУ, 2016. — Вип. 1 (8). — С. 27–33. —
2. Гершунский Б. С. Философия образования XXI века. (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) / Б. С. Гершунский. — М. : Совершенство, 1998. — 608 с.
3. Енциклопедія освіти / головн. ред. В. Г. Кремень. — К. : Юрінком Інтер, 2008. — 1040 с.
4. Кан-Калик В. А. Педагогическое творчество / В. А. Кан-Калик, Н. Д. Никандров. — М. : Педагогика, 1990. — 144 с.
5. Педагогічна майстерність : [підруч.] / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін. ; за ред. І. А. Зязюна. — К. : Вища шк., 1997. — 349 с.
6. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Т. 2 : Спалах пророцтва: Гегель, Маркс та послідовники / К. Поппер ; перекл. з англ. — К. : Основи, 1994. — 494 с.
7. Cropley A. J. Lifelong Education at the Training of Teachers / A. J. Cropley, R. H. Dave. — Hamburg : UNESCO Institute for Education, 1978. — 245 p.
8. Lifelong education : definition, agreement and prediction / by T. Shak. — Vancouver : The University of British Columbia, 1989. — 442 p.
9. Wilson J.N. The Concept of Lifelong Education : A Survey and Analysis of Its Development and Contemporary Status in the Literature of Adult Education / J. N. Wilson [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://digitalcommons.unl.edu/dissertations/AAI8715859/>. — Назва з екрана.

REFERENCES:

1. Vitchenko A.O. Proektuvannja profesioqramy vykladacha vyshhoi' shkoly v umovah neperervnoi' pedagogichnoi' osvity / A.O. Vitchenko // Visnyk Nacional'nogo aviacijnogo universytetu. Serija : Pedagogika. Psihologija : zb. nauk. pr. — K. : NAU, 2016. — Vyp. 1 (8). — S. 27–33.
2. Gershunskij B. S. Fylosofyja obrazovanyja dlja XXI veka. (V poyskah praktyko-oryentirovannyh obrazovatel'nyh koncepcyj) / B.S. Gershunskij. — M. : Sovershenstvo, 1998. — 608 s.
3. Encyklopedija osvity / golovn. red. V G. Kremen'. — K. : Jurinkom Inter, 2008. — 1040 s.
4. Kan-Kalyk V.A. Pedagogycheskoe tvorcestvo / V. A. Kan-Kalyk, N. D. Nykandrov. — M. : Pedagogyka, 1990. — 144 s.
5. Pedagogichna majsternist' : [pidruch.]. / I. A. Zjazjun, L. V. Kramushhenko, I. F. Kryvonos ta in.; za red. I. A. Zjazjuna. — K. : Vyshha shk., 1997. — 349 s.
6. Popper K. Vidkryte suspil'stvo ta jogo vorogy. T. 2 : Spalah prooctva: Gegel', Marks ta poslidovnyky / K. Popper ; perekl. z angl. — K. : Osnovy, 1994. — 494 s.
7. Cropley A. J. Lifelong Education at the Training of Teachers / A. J. Cropley, R. H. Dave. — Hamburg : UNESCO Institute for Education, 1978. — 245 p.
8. Lifelong education : definition, agreement and prediction / by T. Shak. — Vancouver : The University of British Columbia, 1989. — 442 p.
9. Wilson J. N. The Concept of Lifelong Education : A Survey and Analysis of Its Development and Contemporary Status in the Literature of Adult Education / J. N. Wilson [Elektronnyj resurs]. — Rezhym dostupu : <http://digitalcommons.unl.edu/dissertations/AAI8715859/>. — Назва з екрана.

Рецензент: д.пед.н., проф. Плахотнік О.В., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

д.пед.н., проф. Вітченко А.А., к.пед.н., доц. Вітченко А.Е.
ПРОЕКТИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОГРАММЫ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ ДЛЯ СИСТЕМЫ НЕПРЕРЫВНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Статья посвящена актуальной проблеме проектирования компетентностно ориентированной профессиографической модели преподавателя высшей школы для системы

непрерывного педагогического образования. Авторами статьи проанализировано современное состояние затронутой проблемы, определены методологические основы профессиографии, освещены теоретические вопросы системного проектирования профессиографических требований в соответствии с парадигмальными изменениями в образовательной сфере. Предложена новую структуру профессиограммы преподавателя высшей школы («профессиографический ромб»), отработана совокупность профессиографических требований в терминах компетентностей, раскрыта логика их реализации в системе непрерывного педагогического образования, на протяжении основных этапов профессионального развития педагога: от профессиональной компетентности к профессионализму и педагогического мастерства. Выявлены психолого-педагогические условия профессионализации преподавателя высшей школы на основе спроектированной профессиографической модели.

Ключевые слова: непрерывное педагогическое образование, педагогическое мастерство, компетентность, модель «профессиографический ромб», профессиограмма преподавателя высшей школы, профессиографические требования, профессиография, профессионализм.

Prof. Vitchenko A.O., P.h. Vitchenko A.Yu.

THE CREATION OF THE UNIVERSITY LECTURER'S PROFESSIOGRAM FOR THE SYSTEM OF LIFELONG PEDAGOGICAL EDUCATION

The article is devoted to the current problem of creating the competence-oriented model of the university lecturer's profессиogram for the system of lifelong pedagogical education. The authors have analyzed the current state of the problem, identified the methodological bases of the profессиogram, covered the theoretical questions of the systemic creating of the profессиography requirements according to the paradigmatic changes in the educational sphere. A new structure of the university lecturer's profессиogram ("profессиogram rhombus") is represented, a set of profессиography requirements in terms of the competencies is worked out, the logic of their implementation in the system of lifelong pedagogical education is revealed, throughout the main stages of the teacher's professional development from the professional competence to the professionalism and pedagogical mastery. The psychological and pedagogical conditions of the university lecturer's professionalization, based on a created profессиogram model are found.

Keywords: lifelong pedagogical education, pedagogical mastery, competence, model "profессиogram rhombus", university lecturer's profессиogram, profессиography requirements, profессиography, professionalism.